

Väittelyä.

Soome-ugrilaste päritolust ja asualast.

Võtan siin kohal lühidalt sõna pealkirjas märgitud küsimuste kohta. Seda seekord dr. O. Loorits'a poolt Virittäjä's 1946 ilmunud kirjutise »Eesti ajaloo keerdküsimusi» puhul. Selles teeb Loorits raskeid etteheiteid arkeoloogia teadusele kui niisugusele ja samal ajal tungib kallale ka isiklikult Eesti selle ala uurijaile. Eriteadlased keele, rahvaluule, etnograafia ja arkeoloogia alalt, lugedes seda, saavad küll kahtlemata aru, et L. on käsitanud küsimust ühekülgsest, on naaberainete tundmatusest jõudnud vale sünteesini ja muinasteadust käsitanud võõriti.

Küsimusest selgema ülevaate saamiseks toon siin esiteks ära arkeoloogia seisukohad, aga ainult suures laastus, ja siis allpool asun dr. Looritsa väidete juurde.

H. Moora arvab, nii nagu mõned teisedki kiviaja uurijad, et kammkeraamiline kultuur, mida võib alata umbes 3. aastatuhandega e. Kr. kuulub soomeugrilastele. Kas sel alal oli üks või rohkem rahvast, selle jätab ta tuleviku uurida, eriti keele najal. Umbes 2000 a. paigu e. Kr. tungib Ida-Baltikumi, Edela-Soome ja osalt ka Kesk-Venemaa metsavöötme piirideni venekirveskultuur (nimetatud ka nõorkeraamiline), mille kandjaiks arvatakse alg-indoeurooplasi. Eesti osas, Põhja-Läti ja osalt Ida-Leedu alal on sissetung väga hõre ja seal sulab see rahvas varsti pärisrahvasse, kuna Ida-Baltikumi lõunaosas kujunevad neist Balti rahvad. Eestis aga on ülekaal pärisrahva käes ja kiviaja lõpuks ja pronksiajaks on võõrad täiesti assimileerunud. Sealt peale elab eesti rahvas segamatult, ainult pronksiaja lõpul võib olla on võõraste kolonistidega tegemist Eesti saartel ja põhjarannikul.

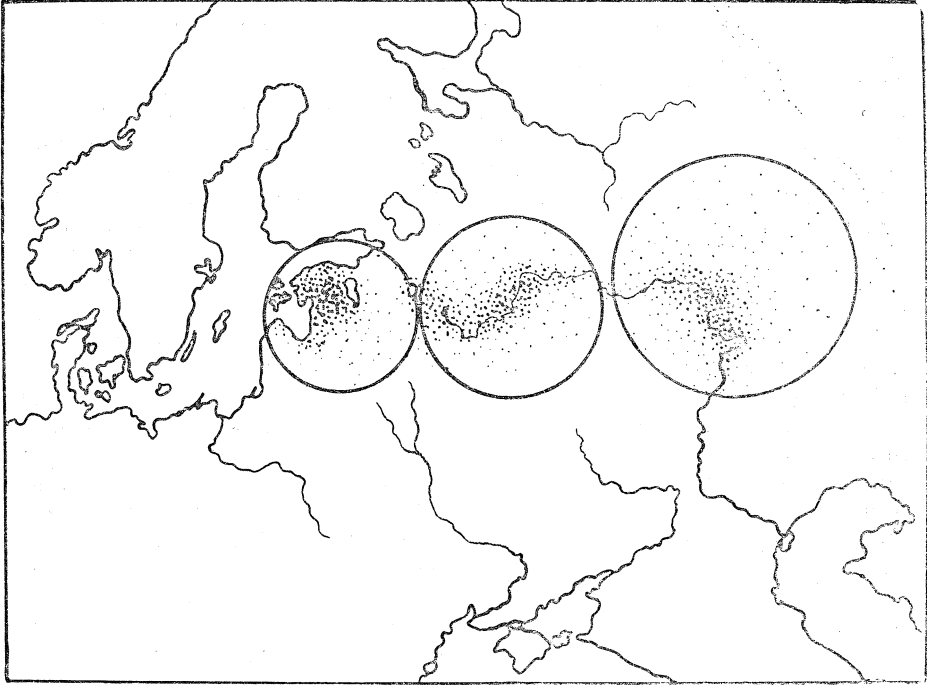
*

Rikkaliku keskmise kiviaja materjali põhjal, võrreldes seda kogu Eurasia materjaliga, leiab allakirjutanu, et soomeugrilaste ürgesiisad on väljunud Euroopa noorema paleoliitikumi keskusest. Nad jõudsid Ida-Baltikumi, Lääne- ja Lõuna-Venemaa ossa, Soome ja ühed hõimud Skandinaavia lõuna ossa keskmise kiviaja (mesoliitikumi) algul. See oli Euroopa põhirahvas, kes võib olla oli juba siis mõneks omaette rahvaks kujunenud, kuid kandsid enam-vähem ühtlast kultuuri ja omasid tihedat sugulust. Umbes samal ajal, kui Euroopa põhirahva hõimud jõudsid nimetatud aladele (varem nad ei saanud tulla, kuna loodus polnud hiljuti taganenud jää järgi küllalt kohane loomastiku ja inimese asumiseks sinna) väljusid Aasia paleoliitikumi keskusest arktilised rahvad¹, kes ulatusid Norrani välja. Nende täiesti erinevad kultuurijäänused Euroopa keskusest väljunud kultuurikandjate omist on tuntud vene uurijate poolt n.n. arktilise paleoliitikumi ja Skandinaavias Finnmarkiäni- ning Komsa-kultuuri nime all. Umbes keskmise kiviaja lõpul on Euroopa keskusest välja nihkunud rahvas levinenud sügavale Kesk-Venemaa metsatsooni ja kiviaja lõpul ning pronksiaja alguks kuni Uuralini ja selle ülegi. Arktilised rahvad olid samuti nooremaks kiviajaks end nihutanud tunduvalt lõuna poole, Skandinaavias kuni selle keskosani, Soomes endasse sulatanud need hõredad Euroopa keskusest väljarändajad, idasse vaadates umbes Laadoga lõunarannikule ja sealt edasi itta. Euroopast väljunute kultuur püsib samasugusena kogu aeg, arendades välja endiseid vorme käsikäes väljatöötamise tehnikaga. Ja need kahest keskusest väljunud rahvad, elades külge-külje vastu aastatuhandeid, võtsid üle teineteise kultuuri ja keelt. Nii kujunes nooremaks kiviajaks, umbes selleks ajaks, kui tekib savinõu »kammkeraamika», mõlemapoolses rahvaste gruppides enam-vähem ühtlane kultuur (kahtlemata saab teatud vahet teha, kui tulevikus jõutakse detailuurimusteni) ja ühine keraamika. Arktiliste rahvaste all mõtlen laplasi ja samojeedlasi. Ka nende keel näitab sama, et nad on soomeugrilasilt väga palju laenanud. Samojeedlastel on keelesugulust vähem, kuna nad varem tõmbusid kaugemale ja algusest peale asusid soomeugrilaste perifeerses naabruses, kus asustus oli väga hõre.

Euroopa keskusest väljunud kultuurirahva tee on väga selge ja kronoloogiliselt aste-astmelt noorenev põhja-ida suunas. Ida poolt Venemaa metsatsooni aga ei ole ühtegi säärast kultuuri teed, mis oleks vähemalt nii vana, kui keeleteadlased on jõudnud ära määrata oma dateerimistega.

Miks ma olen võtnud laplaste ja samojeedlaste lõunapiiriks just Soome lahe, Laadoga ja Äänisjärve joone? Selleks on mitmeid põhjusi. Nimetan siin vaid tähtsamatena, et antropoloogiliste uurimuste põhjal on Äänisjärve Põdra saarelt leitud luustikude koljud osutunud segatõulisusele, samuti ka Laadoga kanalist leitud kolju. Äänisjärve ja Valgemere ääres leiduvad kaljujoonised, nagu Gjessing (Norra uurija) märgib, et nende iseloom osutab Aurignasi kultuurile (paleoliitikumist) ja see kultuur on omane Aasia keskusele. Ja hilisem noorema kiviaja kujunemine ning

¹ Need, kes jäämerede rannikuid mööda lääne poole suundusid, olid juba segarahvad, kuna paleoliitilise aja lõpu osas rändas Euroopast üks haru Läänest Venemaa alalt Aasiasse, kus need eesolevate mongolitega segunesid!

Umbkaudne skemaatiline kaart, mis näitab kuidas pronksiajal soome-ugrilaste suuremad hõimugrupid grupeerusid, käsi-käes põllumajanduse ja kaubanduse arengu, mille tõttu kujunesid murded ja keelelahud.

Üleminek pronksiaega näitab seda joont. Ka hilisemast ajast on vihjeid, mis seda joont märgivad.

Kogu selle arengu ajal Euroopa keskusest sisserrännaku ajast Ida-Baltikumi ja Kesk-Venemaa metsatsooni on pidev ja ühtlane kultuuri areng. Ei mingisugust murrangut, ei mingit uut sissetungi ja siis eraldab keeleteadus selle ühtlase ala keskel soomeugrilaste rahvagrupi ja peab väga piiratud osa sellest nende algkoduks. Kui soomeugrilaste algkodu tõesti asuks Kesk- ja Ida-Venemaal, siis pidanuks Euroopa paleoliitiki keskusest väljunud kultuurikandjad neid kuidagi ümber piirama ja seal (s.t. Kesk-Venemaal) pidanuks olema üks ürgne kultuuripõhi saarena, mis eralduks ümbruskonna omast. Kuid nii see ju pole.

Kui tungib sisse võõras kultuur, siis on see väga teravalt ja selgelt ainelises kultuuris näha. Nii on venekirveskultuuriga, mis tungis Balti alale ja mujale (vt. allpool lähemalt). Kuid Skandinaaviasse tungis megalithhaudadekultuur ja palju teisi näiteid Lääne-Euroopast.

Edasi olen venekirveskultuuri suhtes umbes samal seisukohal nagu Moora ja ka pronksiaja suhtes.

Lisan ainult niipalju juurde, et pronksiaja keskosas arenes Põhja-Euroopas intensiivseks kaubandus, mitte ainult maa, vaid juba ka mere

kaudu. Pronksiajal läksid soomeugrilased ka üle intensiivsemale põlluharimisele ja siis on näha, et rahvas jätab maha ühtlaselt, laiali üle maa hajuva asustuse ja koondub pikkamööda küladesse. Samal ajal aga ka väikeste jõekete äärest, metsadest jne. suuremate jõgede äärde, mis kujunesid nüüd kaubateiks. Arenev kaubandus nõudis aga keskusi. Ei saanud ju kaupmehed tervet maad läbi käia ja tilkhaaval kaupa koguda, selle tagajärjel moodustusid keskused, kuhu ümber koondus aja jooksul suurem asustus või linn. Et aga ka röövretked sagesid, siis loodi juba kaitstud linnad või linnused. See ümberkujunemine hajuvast asustusest koondatud ühiskonda mõjus kaasa teatud hõimugruppide omaette rühmitumiseks. Tihe kontakt, mis on omane jahimeeste kultuurile, on nüüd muutunud. Inimesed on kinni põllu juures, koduloomade küljes, maja-pidamise juures. Nii arenesid välja hõimude grupid, kes ikka vähem ja vähem said läbi käia oma teiste hõimlastega, nad kaugesid üksteisest sajandite jooksul nii keeleliselt kui ka üldse kultuuriliselt teatud määral, ning sellega on seletatavad need keele lahkuminekud või — teisiti öelda — radikaalsed keele murrakud, mis juba pronksiaja algul hakkasid oma esimesi samme selles suunas tegema. See esitus, mida siin kirjeldasin, ei ole mingi lahkuminek keeleteaduse teaduslikust alusest, vaid just lahendus kahe teadusharu abil.

Aineline kultuur ei näita rännakut ida poolt lääne poole. Venemaa metsatsoonis ei ole vanemaid linnuseid kui Eesti ja Põhja-Läti alal. Iga-päevaste tarvete aineline kultuur ei näita seda suunda, kalmed ei näita idast tulnud suunda, vaid üle terve ala ühtlast püsivat kultuuri ja piire, kust saadik on ulatunud võõrad rahvad.

Et Looritsa väiteile vastata, ei saa kinni pidada tema kirjutise järjekorrast, kui tahetakse küsimuse käsitamises näha mingit loogilist järjekorda või ülesehitust. Samuti katsun siin ühendada paljud tema poolt ettetoodud kordumised. Nimetatud põhjusil algangi tema artikli lõpu osast. Siinjuures pean kohe märkima, et peaaegu terve artikli ulatuses on L. eitanud algeurooplaste olemasolu Ida-Baltikumis, kus pidid asuma ainult arktilised rahvad. Lk. 433 on ta siiski jõudnud nii kaugemale, et kinnitab lõunast ürgeurooplaste, kui ka arktiliste hõimude asumist põhja ja ida poolt Ida-Baltikumi (s.o. keskmisel kiviajal) ja nooremal kiviajal jõudnud sinna aarialased. Kuigi L. on arvamisel, et arkeoloogia ei ole suuteline lahendada rahvusküsimusi, võtab ta selle aine siiskiendale abiks, ja peab tunnistama, et kõik oma dateerimised on ta nimetatud artiklis rajanud arkeoloogilistele aga mitte keeleteaduslikele andmetele. Lk. 435 toob ta ette Läti arkeoloogi Balodis'e seisukoha, kelle järgi (7. ja 6. aastatuhandel e. Kr.) samojeedlased ja laplased (s.t. arktiliste hõimude esiisad) asustasid Ida-Baltikumi: noorem kiviaeg (4000—1500. a. e. Kr.) tähistas kammkeraamilise kultuuriga soomesugu hõimude esimest sisserändu.

Nimetatud kahel leheküljel, nagu lugejad näevad, on suured lahkendid. Lk. 433 järgi pidid algeurooplased ja arktilised rahvad asuma Ida-Baltikumis, kes tulid eri suunadest. Lk. 435 pidid seal asuma ainult arktilised rahvad. Esimese variandi järgi tulid inimesed kahest eri suunast, loogiliselt ka eri kultuuri keskusest, siis oleks pidanud erinevusi leiduma keskmise kiviaja (mesoliitikumi) ainelises kultuuris. Praegune Ida-Baltikumi aineline kultuur näitab vaid ühtlast kultuuripilti, mis väljus Euroopa

vanema kiviaja (paleoliitikumi, Magdalénien) kultuuri keskustest. Edasi kerkib küsimus, kes siis (7. ja 6. aastatuh. e. Kr.) asusid põhja aladel, kus on leiud, mida vene uurijad (Valgemere ümbruses) nimetavad arktiliseks paleoliitikumiks ja Skandinaavias on tuntud Komsa- ja Finnmarkiën-kultuuri nime all. Edasi pidi kammkeraamilise kultuuri algusega Ida-Baltikumi rändama soomesugu hõimud (see on üks suurimaid vastolusid mida Loorits on teinud, kuna ta kogu aeg toonitab soomesugu rahvaste tulekut pronksiaja lõpul). Tuleb edasi küsida, kust nad sisse rändasid. Ega kammkeraamiline kultuur ei tähenda ainult savinõu (vt. Virittäjä 1946 lk. 422), millega see rahvas asus siis arktiliste rahvaste vahele elama, sest kogu sellel alal on kõik aineiline kultuur endine, ainult edasi arenenum kui varem. Kui mõni rahvas tuleb, siis tuleb ta kogu oma aineilise kultuuriga. Niisugust teed ja suunda pole aga üheski ilmakaares näha. Jah, Looritsa järgi ei saanudki soomesugu rahvaist midagi järgi jääda, kui ta (lk. 433) tähendab, et läänemeresoomlaste siirdumist Ida-Baltikumi ei saa dateerida, kuna soomesugu rahvaste puukultuur pole säilinud nii nagu aarialaste venekirved. Ühe sõnaga, kõik, mis on valmistatud kivist, luust, sarvest, savist ja merevaigust jne., see kuulub aarialastele, soomesugu rahvail oli vaid kaigas käes ja mõningad puust asjad vast peale selle.

Kui nüüd ajaliselt edasi vaadelda, tungisid umb. 2000 a. e. Kr. Ida-Baltikumi võõra (venekirves- või nõorkeraamilise) kultuuri kandjad ehk L. järgi — aarialased. See võõras rahvas toob kaasa hoopis võõrad sõjakirved. Kui kirved olid eranditult (juba Kunda-ajast alates) ristteralised, siis nüüd tulevad siia õigeteralised ja muu seas osalt ka tulekivist; lamedapõhjalised, täiesti endistest erinevad savinõud, kahepoolsete kiskudega ahingid, luust põõnakujulised nõõbid ja maa-alune matuse komme. Too rahvas oli ka karjakasvataja, kellega siia toodi esimesed koduloomad. Varem maeti Eesti alal just nii, nagu seda L. kirjeldab.

Kuid, nagu varem nimetatud, selgitab muinasteaduslik materjal, et Põhja-Läti Põhja-Kuramaa osaga, Ida-Leedu ja Eesti osasse asus uustulnukaid aarialasi vähe¹. Nimetatud ala piirides hakkavad aineilise kultuuri vormid ruttu muutuma ja kammkeraamilise kultuuri vormid lõövad uuesti õitsele. Lõuna pool aga ei tule juurde uut ega ärka ka vana kultuur, vaid too tulnud kultuur jääb tarduma kuni metalli tulekuni. Nimetatud piirjoon jääb püsima pikaks ajaks ja pronksiaja jooksul asub see mõnel pool põhja poole. Eelöeldu tähendab seda, et põhja osas sulasid hõredad aarialased soomesugu pärisrahvasse, aga lõuna pool oli ülekaal aarialasil, kellest kujunesid balti rahvad.

Ida-Baltikumi põhja osas sajandite jooksul, mil toimus uustulnukate sulamine, võttis osa kohalikku rahvast maa-aluse matuse kombe üle (kuid juba kiviajal ja mitte hilisemal pronksiajal, nagu L. märgib, lk. 431, ülevalt 5 rida). Seda näitavad mitmed kiviaja lõpu leiud, näit. Võisiku alalt, Võru alalt Tamula järve äärest j.t. Matused pole enam nii reegli-pärased kui aarialaste omad ja kaasas käivad juba kammkeraamilisele kultuurile tüübilised ristteralised talvad, keraamilikal ilustusiks kamm-

¹ Osa uustulnukaid siirdus nimetatud aladelt tõenäoselt edela-Soome.

templi jäljed; skulptuurid, mis varem olid tüübilised, ilmuvad jälle jne.

Ei oska aga kuidagi ühineda Looritsa seisukohaga, et pronksiaja lõpul eesti-soome rahvas järsku võtab üle naaberrahvalt selle matusekombed ja seda peale selle, kui nad vast paarsada aastat on elanud kõrvuti. Miks nad seda pidid tegema? On omaette rahvas, naabruses teine rahvas ja äkki soomesugu rahvail meeldib võõras matusekomme! Kas ristiti nad järsku ümber või kuidas? Ja ometi ulatuvad just soomesugu rahvaile tüübilised pronksiaja lõpu kalmed jällegi umbes sellele endisele piirile, mida mainisime kiviaja lõpust.

Lk. 421 arvab L., et arkeoloogia seisukohtade alusel pidanuks eestlaste esivanemad hargnema soome-ugrilaste perest Ida-Baltikumisse juba ammu enne ungarlaste lahkumist.

Siin on jälle üks komistusi, kus Loorits pole aru saanud muinasteadusest. Muinasteaduslik materjal näitab just vastuoksa, et rännakuid ei olnud. Nooremal kiviajal olid soome-ugri hõimud levinud hõredalt üle kogu Ida-Euroopa keskvvõtme ja ka Ida-Baltikumi kui kütirahvas, kuid alalises läbikäimises hõimude vahel.

Edasi mainib ta veel lk. 431 alumises lõikes: »Kuid kokkupuuted altailastega ei luba meil oletada liikumise lähtekohaks ega perifeeriakski mitte Ida-Baltikumi, mis ometi on olnud ju suhteliselt üsna hästi asustatud arkeoloogide andmeil juba kiviajal . . . — jajah, just samal ajal, mil samasuguse kultuuripildiga Soome oli veelgi enam asustatud, aga kindlasti mitte soomeugrilaste, vaid arktiliste hõimude poolt».

Tema arvates oli ka kiviajal kindlad riigipiirid. Mis ühelpool sündis, see teisele poole ei pääsenud ja ümberpöördukt. Vanasti ei olnud nii. Mäletan, et umb. 40 a. tagasi tegid Eesti talunikud vähemalt iga aasta ühe retke Kesk-Eelist praegusesse Leningradi, see on umbes 300—400 km (muidugi ilma masinata või motoriseeritud jõu abita). Jahimeeste kultuur oli aga palju vabam. Kui lugeda kirjeldusi samojeedide ja eskimode kohta, siis selgub, kui võrd tuttavad on igale täiskasvanud rahvaliikmele need määratu suured alad, kus nad väga hõredalt asuvad. Nad teavad täpselt, kus asub üks või teine hõim, teavad täpselt hõimkondade jahipiirkonnad, orienteeruvad õieti lõpmatuil lumeväljakuil, teavad kuhu üks või teine hõim selleks või teiseks jahiperioodiks on läinud jne. Kõik see annab tunnistust sellest, et nad on kõik need suured alad läbi käinud; vaatamata nende hõredale asustamisele on nad kontaktis teistega ja teavad kõik, mis sünnib uut, kuigi mitte nii ruttu, nagu nüüd raadio kaudu, aga siis ei juhtunud ka midagi nii ruttu kui nüüd. Ka kiviajal oli maksev samasugune kontaktipidamine peale muu ka tavade ja usundi alal, näit. usundiga seoses skulptuurid kammkeraamilise kultuuri ajal; vähe hiljem Soomes tuntud skulptuurlusikad, mille materjal mõnel juhul on pärit Uurali lähedalt. Hulga näiteid võiks veel tuua vanemast kiviajast kütirahvaste kontaktipidamise kohta määratu kauguste taga. Miks kammkeraamilise kultuuri ajastul kultuur mõlemal pool Soome lahte oli ühtlane, on juba kord seletatud. On võimatut muinasteadusliku materjali põhjal kujutleda, et soomeugrilaste asumisala oli piiratuna arktiliste asukate poolt põhjast ja läänest, lõunas olid vastas aarialased ja muud, idas altailased. Ega soomeugrilased ometi taevast nende vahele ei kukkunud, ning ometi

on arktiliste rahvaste algupärane kultuur täiesti erinev ja sarnaneb Aasia paleoliitikumi keskuse inventarile; soomeugrilaste tee suundub Euroopa keskusest. Olen oma töös näidanud need erinevused ja ajaliselt ast-astmelise rännaku teineteise vastu kuni kokkupuudeteni. Siis aastatuhandete jooksul imevad need kultuurid end ühtlaseks, aga mitte kõigis details.

Lk. 432 nimetab L., et arkeoloogid tahavad sugereerida, et meie esivanemad asusid Eesti alale juba nooremal kiviajal (see on Eesti Ajaloo I järgi). Minu poolt esitatud materjalide järgi on see toimunud keskmise kiviaja (mesoliitikumi) algosas. Aga üldse, mikspärast siis, kui meie esivanemad palju varem siin olid, meie sisselülitamine lääne kultuuriilma oleks pidanud paar või viimasel juhul 4—5 tuhat aastat varem toimuma? Üheks piiriks läänes oli meil meri, kust kaudu mingit lülitamist ei toimunud, sest laevandust tollal ei olnud. See osa rahvast, kes asus juba varakult aarialaste naabruses, mõtlen Visla suudmes ja vähe põhja poole Preisi, Põhja-Poola alal jne., lülitatigi aarialaste sissetungil Ida-Baltikumi baltirahvaste gruppi, aga mitte sellepärast, et nad kultuuriliselt oleks olnud varem läbi imbunud aarialisusega, vaid et nad teiste ülekaalu tõttu lämbusid. Ka lõuna pool olid rahvad, kes pidid omakorda piiri-rahvaks olema. Miks L. nende mõju ja sisselülitamist ei kardab? Tegelikult on see nii, et teistsuguste ülalpidamisviisidega primitiivrahvad, eriti põlluharijad ja kütid, ei oma ühiseid eeldusi ei usundis, ei ühiskondlikkus korras, ei tavades, ei eluviisides, ega ka materjaalses kultuuris. Neil pole mingeid ühiseid huviseid ja samuti toimub läbikäimine nende vahel minimaalselt, kuni pole loodud juba kaubandus, nii et mõlemad pooled taotleavad vastastikke soove. Seda näitab selgelt arkeoloogiline materjal. Kuigi nn. Tripolje-kultuur lõunas oli põlluharijate kultuur, ei võetud küttide poolt vastu nende riistu, keraamikat, ei põlluharimist, koduloomade kasvatamist ega vaimset kultuuri (haudu).

Artikli kirjutaja (lk. 432 all — 433) kirjutab sillapea positsioonidest. Usun, et L. kujutab seda umbes sääraselt, nagu see oli viikingite ajal. Viikingite kolooniad või eelpostid on aga nagu võõrkehad päriskultuuri seas. Näidaku L. Eestis ühtki balti rahvaste muinasjäänust, mida saaks asetada esimese eelkristlikku tuhandesse. Vastupidi, on olemas soomesugu rahvaste linnused esimese aastatuhande algosast e. Kr. Irus, Tallinna lähedal, Asvas, Saaremaal ja Klangus, Düüna ääres.

Lk. 426 ja 427 süüdistab L., et arkeoloogid asetavad eesti rahva aaria aspekti aga mitte urali. Seda pole tehtud. Esimesed kokkupuuted aarialastega toimuvad alles noorema kiviaja lõpul ja pronksiaja algul, nagu L. ise seda kogu artikli ulatuses kinnitab.

Lk. 428. esimese lõike alguses: »Side Kauge-Ida ja altailastega kaob meil pikkamisi alles teise aastatuhande jooksul e. Kr., mil hakkab tihenema kultuurikontakt lääneliste aarialastega». — Paistab just kui L. tahaks sellega kõigutada muinasteaduslikku seisukohta, aga tegelikult toetab seda. Soome-ugrilased ulatusid keskmise kiviaja lõpuks ja noorema kiviaja alguseks ka Kesk-Venemaa metsaaladele. Et sealt noorema kiviaja lõpul mõned suguharud eemaldusid (ungarlaste esivanemad) ja et samal ajal lääne pool toimusid esimesed kokkupuuted n.n. aarialastega, seda on ju ka muinasteadus kindlaks teinud ning L. ise väitnud. Loorits

kirjutab lk. 428 (keskmises lõikes): »Alles volgaajastu lõpu poole esimesel aastatuhandel e. Kr. satume järjest pidevamasse kontakti aarialaste n.n. *balti* rühmitusega ja veelgi hiljem, alles läänemere soome-ajastust alates *germaanlastega*, . . .». Tegelikult algas kontakt aarialastega umbes 2000 ümber e. Kr. ja 2. aastatuhande jooksul kujunes välja balti rühm ja soomesugu rahvaste kontakt sellega. Sama aastatuhande keskpaigu ja teise poole jooksul kujunesid välja ka germaanlased Skandinaavias ja esimesed kokkupuuted nendega toimuvad meil esimese aastatuhande algul e. Kr., seda näitavad meile sissetoodud, ainult germaani rahvaile omased leiud. Edasi, miks arvab Loorits, et sel ajal, niipea kui meie kokku puutusime aarialaste või baltlaste või germaanlastega mõned sajandid varem, kui L. julgeb dateerida, et siis oleks kohe pidanud toimuma meie tasalülitamine viimastega elukäsituses? Hiljem soome-ugrilased võitlevad L. järgi mitutuhat aastat, aga kui see võitlus oleks alanud veidi varem, siis oleks kõik läbi olnud. Kui vaatleme ristiusku, mida vägivaldaga ja väga drastiliste abinõudega ja viisidega meie rahvale peale sunniti ja umbes 1000 aastat on õpetatud selleks väljakoolitatud kaadri poolt nii kirikus kui koolis, siis on rahvas siiski niipalju sugemeid oma endisest usust ja elukäsitusest alal hoidnud, et Loorits saab rikkalikku rahvaluulekogude najal määrata altai, ugrilisuse ja aarialiku astme kanguse — mikspärast siis teisel juhul tasalülitamine oleks toimunud vastuvaidlematult kohe? Seejuures tekib veel üks küsimus. Missugune rahvas oleks võinud asuda Eestis esimese aastatuhande algul, enne kui eestlased siia jõudsid, ja kuhu nad läksid? Kui eestlaste esivanemad oleks Eestisse tulnud alles pronksiajal, nagu oletab Loorits, oleks ainelise kultuuri pilt pidanud muutuma, kas või kriipsu võrragi, või vähemalt tihenema, oletades, et endine rahvas jäi kohale. Seda aga ei ole. Ei ole teada ühtegi näidet, kus rahulik kütirahvas (läänemeresoomlased) oleks ilma erilise surveta tunginud teise rahva peale (Looritsa poolt oletatud aarialased Eestis), criti kui ees oli sõjakam rahvas. Esimesel aastatuhandel olid meie esivanemad juba põlluharijad, linnuste kultuuriga, seetõttu on raske oletada, et nad oma karjadega rändasid ühest maast teise, maha jätsid oma püstitatud linnused ja muud hooned, põllud jne. (kuigi suurelt osalt oli tegemist alepõldudega).

Olen kogu aeg samal seisukohal kui Loorits, et soome-ugrilased on hoopis eri rahvas ja eri kultuuriga kui aarialased. Selles mõttes valmistab mulle rõõmu see osa kirjutisest, kus L. toob suure hulga näiteid kuivõrd lahkuminev iseloomult ja ühe sõnaga kõigilt omadusilt soomeugrilane on aarialasist (vt. lk. 428—430). Ühes vanemas töös olengi iseloomustanud soomeugrilasi paari sõnaga just nõnda nagu L. seda teeb. Kõik see aina kinnitab seda, mis on tehtud. Edasi öeldakse nimetatud artiklis (lk. 430 algul): »Võib olla juba permiaajastul meie esivanemad on tutvunenud, kuid alles volgaajastul nad on võtnud lõplikult omaks aarialaste kujutelma hingest . . .» See viimane sobib hästi arkeoloogiliste seisukohtadega. Sest venekirveste kultuur, mis tuli permiaajastul sisse, oli hõre, hajuv asustus, eriti põhjapoolses Ida-Baltikumis, kus need hiljem soomesugu rahva hulka ära sulasid. Loomulikult säärase protsessi juures ei võtnud meie rahvas midagi põhjapanevalt omaks, vaid sai, nagu Loorits ütleb, tuttavaks

aarialaste kujutelmadega. Permi-ajastu lõpuks on balti grupp välja kristalliseerunud. Samuti Skandinaavias kujuneb välja germaani rahvas permi-ajastu keskosas ja osalt selle teisel poolel. Siis on pronksiaeg Skandinaavias lõõnud õitsele ning areneb kaubandus ja 1. aastatuhande algul näeme juba, kuidas käib ülemere kaubandus Eesti alaga. Kui balti ja eesti rahvad seni olid olnud passiivsed naabrid üksteise suhtes, siis nüüd, kaubanduse tõusuga (hangeldamine metalli ja karusnahkadega aga ka muuga), algas ka nende vahel elav läbikäimine. Seda kinnitavad jällegi leiud. Ja algasid ka röövretked, nii öelda röövvallutused selle minimaalses mõttes. On ju selge, et kui oma kaupmehed omandasid sõnu ja mõisteid, et võõrad neist aru saaks ja vastuoksa, siis tuli just volga-ajastul omandada palju enam kui varem võõraid sõnu ja mõisteid, arusaamasid jne.

Ka merekultuur hakkas üldiselt tekkima metallkultuuri algusega. Alles metallist tööriistadega suudeti ehitada nii suuri sõiduabinõusid, et merel võis liigelda. Metall valgus ka kõige enim sinna, kus oldi lähemal metalli keskustele või elavatele kaubaliiklusteedele metalli keskustist. Selles mõttes olid meist lõuna- ja läänepoolsed alad õnnelikumas seisukorras. Nad said tunduvalt varem metallriistu kasutada ja palju hulgalisemalt kui meie, ja sellepärast arenes seal laevandus ja merekultuur palju varemalt kui meil. Nood esimesed pioneerid olid ka kahtlemata meie õpetajad, kellelt merekultuuri kogemused võeti. On päris loomulik, et kui võetakse üle uuestiloodud kultuurharu, siis võetakse ka üle nimetused, sest neid ju varem meil polnud olemas. Kui meil võis olla näit. mere nimetus juba varem, siis võis see unustatud saada või pikapeale omandati teine mõiste ja võeti tarvitusele uus, mis oli kooskõlas uue merekultuuriga, mis tuli hoogsalt. Sääraseid näiteid toob keeleteadus terve hulga, kus endine oma enda nimetus unustatakse ja uus laenatakse käsikäes mõne tööala täiendamisuuendusega, mis naabreilt vastu võeti. Nii võib merekultuur dateering raua-aja algusse enam-vähem õige olla. Ma pole keeleteadlane, ega taha end segada selle valla distsipliini, aga meresõidud meie inimeste poolt pidid arkeoloogia põhjal olema vanemad ja võiksid ulatuda pronksiaja kesk- ja lõpuossa.

Lk. 433 toob L. veel ette Balodis'e väite, et liivlased jõudsid Väinajõe mööda Baltikumi hiljemalt 1.100 a. e. Kr., kuna läänemeresoomlaste uus sissetungilaine toimuvat umbes 500 e. Kr.

Ma ei usu, et soomesugu rahvad oleks sisse tungides kõik endised asukad välja tõrjunud. Muinasaegne siirdumine toimus teise rahva sisse (vahele). Oletame, et üks osa vähemusse jäänud rahvast oleks ise välja läinud, siis osa oleks ikkagi sisse jäänud ja ka aja jooksul kohanenud. Hea näide selle kohta on Peipsi-tagune ala, slaavlaste sissetungil vadjalaste vahele. Paratamatult oleks soomesugu rahvad omaks võtnud massiliselt baltipäraseid kohanimesid. Kahtlemata oleks pidanud Eestis leiduma baltirahvaste kalmi jne. jne. Ent kõike seda pole, ja vastuoksa levivad Eesti pronksiaja lõpu kalmed jällegi umbes selle piirini (nüüd juba vähe taganenud põhja poole), mis oli kujunenud juba kiviaja lõpul.

Ei hakka peatuma siin paljude pisiasjade ja paljude etteheidete juures, mida L. on asjatult teinud, kuna ta ei ole õieti aru saanud »Eesti Ajaloo» I tekstist (vt. Virittäjä 1946 lk. 431 panuste vigastamise kohta, lk. 436

surnutepõletamise kohta jne.). Puudutan vaid huvitavat Looritsa märget lk. 440, kus ta nimetab, et haldjate ideoloogia ja teised kujutelmad ei tulnud balti rahvaste kaudu, vaid otse germaanlasilt vanema raua-aja Viru keskusesse, kuna neid Lõuna-Eestis isegi kuigi palju ei tunta. Seda nähtust võib arkeoloogiline materjal aina kinnitada. Viu keskus vanemal raua-ajal oli väga elav kaubitsmiskeskus ja just otse mere kaudu Visla suudme germaanlastega (vt. M. Schmiedehelm, Über die Beziehung zwischen dem Weichselgebiet und Estland zur römischen Eisenzeit. Congressus Secundus Archaeologorum Balticozum. Riga 1931). Aga samas Virus valitses Eesti rahvas, kes Visla suudmest toodud vormid tegi oma maitse kohaselt ümber oma seppade abil, siis ei ole tegemist germaanlastest kolonistidega. Samuti ei olnud võõraid koloniste ka mitte mujal. Ka kõik hauad on tüübilised Eesti tarandkalmed. Võõras kolonist oleks vähemalt oma esimese põlve ajal oma kodumaa kombad ja esemed sinna maha jätnud. Seda aga pole. Isegi germaanlaste kõige aktiivsemal perioodil, viikingite ajal, ei leidu Eesti alal nende kolooniaid, kuigi neid on tihedalt ümberingi mujal.

M. A. Castrén ja E. N. Setälä on tõesti geniaalsed teadusmehed, kes löid väga huvitavad seisukohad. Aga meie ei tohi nende rajatud teele seisma jääda. Siis kui nemad seda seisukohta löid, ei suutnud muinasteadus, arvan ka mitte rahvaluule, veel omalt poolt kuigi suurt tuge anda. Nüüd on need alad edasi jõudnud ja, nagu Looritsa käesolevast artiklist näen, annab rahvaluule kogu aeg positiivset tuge, mis ainult kindlustab arkeoloogia ainese poolt rajatud seisukohti. Samuti on keeleteadus kõik aeg kaasarääkiv samas vaimus. Muinasteadus on rajanud vaid õige suuna ja õige rakenduse. Kui see rikkalik materjal oleks olnud Castréni ja Setälä käes lisaks keeleteadusele, siis oleks nad kahtlemata samale tulemusele tulnud, nagu nüüd muinasteadus on.

R. Indreko.